

РОГАТИНСЬКА Н. З.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 343.14+343.135

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В статті розглянуто правовий статус потерпілого. Проаналізовано норми чинного законодавства України, які визначають момент набуття особою статусу потерпілого. Особливу увагу приділено показанню потерпілого як джерела доказів в кримінальному провадженні.

Ключові слова: потерпілий, правовий статус, показання, джерело доказів, допит.

В статье рассмотрен правовой статус пострадавшего. Проанализированы нормы действующего законодательства Украины, которые определяют момент приобретения лицом статуса пострадавшего. Особенное внимание уделено показанию пострадавшего как источника доказательств в уголовном процессе.

Ключевые слова: пострадавший, правовой статус, показание, источник доказательств, допрос.

Legal status of a victim is considered in the article. The norms of current legislation of Ukraine, which determine the moment of acquisition the face of status of a victim are analyzed. The special attention is spared the testimony of a victim as sources of proofs in criminal realization.

Key words: suffering, legal status, testimony, source of proofs, interrogation.

Вступ. Одним із головних завдань судово-правової реформи в Україні є здійснення об'єктивного слідства, кваліфікованого правового захисту та незалежного суду. Право людини на захист свого життя і здоров'я, честі та гідності, своїх прав і свобод є основоположним та повинно бути забезпечено державою, її компетентними судовими, виконавчими та законодавчими органами влади.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи громадянина України захищаються судом. Суть такого захисту полягає в тому, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади [1].

Характерно, що Верховний Суд України зайняв чітку і однозначну позицію щодо захисту прав і законних інтересів громадян у випадку виникнення колізії між Конституцією України і чинним законодавством. У постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначено, що, оскільки Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди під час розгляду конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосувати Конституцію як акт

прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй [2, с. 23].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз нового КПК України, що містить положення, пов'язані з механізмом реалізації прав та обов'язків потерпілого під час кримінального провадження.

Результати дослідження. Фігура потерпілого давно перебуває в полі зору науковців. До неї звертались у своїх працях В.В. Попелюшко, Н.І. Люблінський, Н.Н. Полянський, Н.Н. Розина, М.І. Бажанов, Р.С. Белкін, В.Я. Дорохов, Ю.М. Грошевой, І.М. Карнеєва, А.М. Ларін, П.А. Лупинська, Г.М. Мінковський, І.Л. Петрухін, А.Р. Ратинов, Р.Д. Рахунов, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, С.А. Шейфер, П.С. Елькінд та ін.

Важливим для реалізації активності потерпілого є момент набуття особою статусу потерпілого. У зв'язку з цим важливе значення має правовий статус потерпілого та його вдосконалення. Потерпілий від злочину, як і решта учасників кримінального провадження, має право на те, щоб його законні інтереси були забезпечені. Законодавець враховує це право, але, на жаль, не повною мірою і не завжди.

Потерпілим у кримінальному провадженні відповідно до ст. 55 КПК України може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого [3].

Значного розширення приділено переліку прав потерпілого. Законодавець передбачив необхідність вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Ці права вперше поділені в КПК на три групи: 1) права протягом кримінального провадження; 2) права під час досудового розслідування; 3) під час судового провадження в будь-якій інстанції.

До першої групи прав віднесено: право бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом; право знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; право за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки не тільки щодо себе, а й близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; право не тільки давати пояснення, показання, а й відмовитися їх давати; право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК; право мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; право давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; право застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постановова (ухвала).

До другої групи прав віднесено: право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; право отримувати від

уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; право брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; право отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

До третьої групи прав віднесено: право висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; право знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді.

Позитивним є той момент, що вперше в КПК України окремою статтею визначено обов'язки потерпілого.

Потерпілий (ст. 57) зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, які становлять охоронювану законом таємницю. Потерпілий від злочину в значній більшості випадків заінтересований в тому, щоб відносно злочинця було порушено кримінальне переслідування, а сам він був визнаний у встановленому порядку потерпілим і мав можливість відстоювати в кримінальному процесі свою позицію; щоб на особу, яка вчинила злочинне діяння, була покладена кримінальна відповідальність, а йому була би повністю відшкодована шкода. Потерпіла від злочину особа має можливість відстоювати свої права та законні інтереси на всіх етапах провадження у справі [4, с. 98].

За КПК України 1960 року не могли визначитись щодо статусу потерпілого в разі смерті особи, адже інколи всі родичі померлого з різних причин хотіли набути цих прав. За КПК України, якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви, потерпілим визнається лише одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Їй лише за відповідним клопотанням, на розсуд слідчого, потерпілим може бути визнано кілька осіб [5, с. 118].

Одним із важливих моментів механізму реалізації права є показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному судочинстві. Зміни вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, пов'язані із прийняттям і вдосконаленням нового КПК України, істотно вплинули на правове регулювання отримання показань і приведення його у відповідність до європейських норм.

Показання потерпілого займає особливе місце під час вирішення завдань кримінального судочинства, адже найчастіше тільки на їх основі здійснюється достовірне встановлення обставин, які є предметом дослідження у кримінальному провадженні.

Показання потерпілого, як і показання інших учасників процесу, не мають заздалегідь встановленої доказової сили, вони підлягають перевірці поряд з іншими зібраними доказами у справі і оцінці слідчим за його внутрішнім переконанням.

Для найбільш повної і об'єктивної оцінки ролі показань потерпілого як доказів у кримінальній справі, необхідно чітко уявити собі механізм формування уявлень про те, що трапилось, та як саме ці уявлення, про які мали місце факти, складуть зміст показань потерпілого під час допитів.

На наш погляд, досить суттєвим є коло психологічних проблем, пов'язаних з формуванням показань потерпілого, які умовно можна визначити таким чином: об'єктивні

(погодні умови, час доби тощо), об'єктивно-суб'єктивні (пов'язані з особистістю потерпілого, його пам'яттю, емоційним станом, темпераментом), суб'єктивні (правосвідомість потерпілого, бажання приховати або спотворити будь-які факти).

Аналізуючи чинне законодавство, варто відзначити ряд позитивних моментів. Вперше врегульовано питання про способи збору доказів стороною захисту та потерпілим. Збирання доказів здійснюється ними шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена у слідчому судді.

Важливим моментом для реалізації прав потерпілого є питання захисту. Представником потерпілого може бути уже тільки адвокат, а не просто фахівець у галузі права. У свою чергу представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, тобто адвокат, а не просто фахівець у галузі права.

Потерпілий також може користуватись послугами адвоката. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про адвокатуру», якщо потерпілий відноситься до малозабезпечених осіб, то йому призначають адвоката безоплатно [6].

Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, то до участі в процесуальній дії разом з нею вперше передбачено обов'язкове залучення її законного представника.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. Але, лише у передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Сьогодні діючим законодавством передбачено примирення сторін у кримінальному процесі, відшкодування завданих збитків потерпілому, пом'якшення кримінальної відповідальності обвинуваченому, однак механізм реалізації цих прав малорезультативний. Міжнародний досвід переконує, що більш дієвим може бути медіаційне провадження та угода про відшкодування завданих збитків, яка укладена в процесі примирення сторін на стадії досудового розслідування справи або при судовому розгляді справи. Дії медіатора спрямовані лише на примирення сторін та відшкодування матеріальної й моральної шкоди потерпілому, тому вони є більш ефективними щодо дій слідчого, якому треба довести вину обвинуваченого, а вже потім визнати особу потерпілою та забезпечити їй цивільний позов. Тому саме з метою удосконалення механізму відшкодування завданих потерпілій стороні збитків і необхідно впроваджувати медіації не тільки в кримінальний процес України. Це доцільне і з інших причин. Зокрема, відповідно до урядової програми «Назустріч людям», якою передбачено системні заходи, спрямовані на максимальне забезпечення гарантій захисту законних прав та інтересів осіб, що потерпіли від злочинів, та реальне відшкодування заподіяної їм шкоди; на спрощення процедури розв'язання деяких спорів та розгляду незначних правопорушень з метою звільнення судів від надмірної завантаженості [7].

Висновки. Варто зазначити, що в чинному кримінально-процесуальному законодавстві не до кінця врегульоване питання щодо відшкодування потерпілому шкоди,

спричиненої злочином, що призводить до недостатньої гарантованості охорони його прав у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 55.
2. Постанови Пленуму Верховного Суду України. 1963–2000. – К. : А.С. К., 2000. – Т.1.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін, та ін. ; за заг.ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова – Х.: Право, 2012 – 664с.
4. Попелюшко В. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси / В. Попелюшко // Право України. – 2006. – № 4 – С. 98–100.
5. Актуальні питання кримінального процесу України : навч. посіб. / Є.М. Блажівський, Ш.М. Козьяков, О.М. Толочко, С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін. ; за аг. ред. Є.М. Блажівського. – К. : Національна академія прокуратури України ; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
6. Закон України «Про адвокатуру» // Відомості Верховної Ради, 1993. – № 9. – Ст. 62 (із змінами, внесеними згідно із законами № 3108-IV від 17.11.2005 р.).
7. Програма діяльності Кабінету Міністрів «Назустріч людям», схвалена Постановою Верховної Ради № 2426-IV від 4.02.2005 // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 12. – Ст. 209.

САЧКО О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСЛІДЧОЇ ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ
ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ**

У статті приділяється увага правовому регулюванню дослідчої перевірки інформації про незаконний обіг наркотичних засобів в Україні.

Ключові слова: *правове регулювання, дослідча перевірка, незаконний обіг, наркотичні засоби, початок досудового розслідування.*

В статье уделяется внимание правовому регулированию следственной проверки информации о незаконном обороте наркотических средств в Украине.

Ключевые слова: *правовое регулирование, следственная проверка, незаконный оборот, наркотические средства, начало досудебного расследования.*

